

В поредицата:

1. „Достойни битки“ на Леон Панета
2. „Заветът на Чърчил. Как две речи спасиха Европа от комунизма“ на Алън Уотсън
3. „Китай – събуждането на един гигант“ на Хенри Полсън
4. „Ангела Меркел. Непреклонната“ на Матю Квотръп
5. „Роналд Рейгън. В името на свободата“
на Джейкъб Уайсбърг
6. „Чърчил и Оруел. Борбата за свобода“ на Томас Рикс
7. „Страх. Доналд Тръмп в Белия дом“ на Боб Удуърд
8. „Безумие и слава. Америка, Русия и политическата война
1945 – 2020 г.“ на Тим Уайнър
9. „Хората на Путин“ на Катрин Белтън
10. „Сингапур и изграждането на съвременна Азия“
на Джийван Васагар

Въведение

През пролетта на 2018 г. Белият дом се подготвяше за среща на върха между Доналд Тръмп и Ким Чен-ун. В старата сграда на изпълнителната власт, където работи екипът по националната сигурност на президента на САЩ, един от съветниците на Тръмп ми каза с леко лукава усмивка: „Президентът обича да се разправя лице в лице с авторитарни лидери“.

Ясно беше, че увлечението на Тръмп по диктаторите смущаваше силно дори някои от най-високопоставените му сътрудници. Недоизказаната мисъл, оставена да виси във въздуха в Белия дом, бе, че самият Тръмп е въвел някои от привичките на диктатурата в сърцето на най-великата демокрация в света. Неговата необузdana реторика, увлечението му по военни паради, толерантността му към конфликти на интереси и нетолерантността му към журналисти и съдии са все черти на „авторитарния стил в политиката“ – стил, който до неотдавна изглеждаше чужд на зрелите демокрации от Запада.

Но Тръмп бе в крак с времето си. От 2000 г. насам възходът на авторитарните лидери се превърна в централна характеристика на световната политика. В най-различни столици като Москва, Пекин, Делхи, Анкара, Будапеща, Варшава, Манила, Рияд и Бразилия на власт се издигнаха хора, досега все мъже, създали си имидж на автократи.

Обикновено тези лидери са националисти и културни консерватори, които не проявяват особена толерантност към малцинствата, инакомислието или интересите на чужденците. У дома те твърдят, че защитават обикновения човек срещу „глобалистките“ елити. В чуж-

бина те се представят за олицетворение на своите нации. Където и да отидат, те насърчават култа към личността. Политиката на автократите процъфтява благодарение на реториката на насието. На 24 февруари 2022 г. реториката се превърна в реалност, когато Русия нахлу в Украйна – с което започна най-голямата сухопътна война в Европа от 1945 г. насам.

Епохата на автократите започна с идването на Владимир Путин на власт в Русия през 2000 година. Тя ще продължи да бъде централна тема в световната политика през следващото десетилетие. В САЩ Доналд Тръмп все още хвърля дълга сянка върху политиката и вероятно ще се кандидатира пак за президент през 2024 година. Двете изгряващи суперсили на XXI век, Китай и Индия, станаха плячка на авторитарни политики. Въпреки че работят в много различни политически системи, Си Дзинпин и Нарендра Моди водят страните си към по-едноличен стил на лидерство, което включва национализъм, реторика от позицията на силата и яростна враждебност към либерализма. Двете най-големи сили на източните граници на Европейския съюз, Русия и Турция, са ръководени от авторитарни лидери. И Владимир Путин, и Реджеп Тайип Ердоган са на власт от по дваесетина години. Авторитарният стил влезе в самия ЕС чрез унгареца Виктор Орбан и поляка Ярослав Качински. Дори Борис Джонсън във Великобритания флиртува с този стил в политиката – в отношението си към закона, дипломатията и инакомислието в собствената му партия. В началото на 2022 г. двете най-големи страни в Латинска Америка, Бразилия и Мексико, са ръководени от Жаир Болсонаро и Андрес Мануел Лопес Обрадор (известен с инициалите АМЛО). Болсонаро е от крайната десница, АМЛО е от популистката левица. И двамата лидери се вписват в модела на автократа, като насърчават култ към личността и презрение към държавните институции.

Този международен модел подчертава основната тема на тази книга: авторитарният стил не се ограничава само до авторитарните системи. Той вече е разпространен сред излъчените чрез избори политици в демократичните държави. Един авторитарен лидер, действащ в условията на демокрация, като например Доналд Тръмп, е изправен

пред институционални ограничения, каквито не възпрепятстват хора като Си Дзинпин или Владимир Путин. Но инстинктите на Тръмп, Дутерте или Болсонаро смущаващо приличат на тези на лидери в авторитарни системи.

Възходът на авторитарните лидери по света промени из основи световната политика. В момента сме в разгара на най-продължителното глобално нападение срещу либералните демократични ценности от 30-те години на миналия век насам. От отломките на Втората световна война политическата свобода се развиваше по света в продължение на около 60 години. Напредъкът беше нестабилен, а определенията за демокрация са неточни, но общата посока на движение беше ясна. През 1945 г. в света имаше само дванайсет демокрации. През 2002 г. броят им бе нараснал до 92, като за първи път в историята бе надхвърлил броя на автократиите¹.

Оттогава групата страни, официално определени за демокрации, бяха малко по-многобройни от самовластните режими. Но процесът на ерозия на демокрацията бе започнал. „Фрийдъм Хаус“, която прави годишни доклади за политическата свобода по света, посочи, че 2020 е била 15-ата поредна година на спад на политическата свобода. След възхода на гражданските и политическите свободи от края на Студената война тенденцията се обърна през 2005 година. През всяка година оттогава насетне броят на страните, където свободата е намаляла, е по-голям, отколкото на тези, при които има увеличаване на гражданските и политическите свободи. Както казва „Фрийдъм Хаус“, „голямата демократична рецесия се задълбочава“². Възходът на този вид управляващи е централна част от този процес. Това е така, защото политическият стил на автократа поставя инстинктите на лидера над закона и институциите.

Днешните авторитарни лидери действат в глобална политическа среда, която е много различна от тази на диктаторите от 30-те. В ядрената епоха войните между великите сили вече не са чести. Но дори това вече не може да бъде вземано за чиста монета. Инвазията на Путин в Украйна бързо се превърна в прокси война между Русия и НАТО, в която западният съюз изпраща модерни оръжия на украин-

ците. Американските и европейските длъжностни лица, които разрешиха тези трансфери, бяха съвсем наясно с опасността, че това може да ги вкара в пряк конфликт с Русия.

Опасността от война между САЩ и Китай на Си Дзинпин също нараства. През август 2022 г. китайските въоръжени сили организираха най-заплашителните си военни учения около Тайван от средата на 90-те насам – в отговор на това, че самоуправляващият се остров бе посетен от председателката на Камарата на представителите на САЩ Нанси Пелоси.

Китайско нападение срещу Тайван би хвърлило световната икономика в хаос, тъй като около 90 процента от най-модерните полупроводници в света се произвеждат на острова от една-единствена компания („Ти Ес Ем Си“). Глобализацията оформя средата, в която авторитарните лидери вземат решения. Разпространението на международното право създаде и нови очаквания за поведението на световните лидери. Но технологиите на XXI в. предоставят на авторитарните лидери и нови начини за директна комуникация с масите, както и опасни нови инструменти за обществен контрол – по-специално възможността да наблюдават движението и поведението на гражданите. Прилагането на тези инструменти може да засили авторитарната тенденция на XXI век.

Джо Байдън направи глобалното насърчаване на демокрацията основна цел на своето управление. Но той дойде на власт наред с Епохата на автократите. Популистки и авторитарни лидери сега задават посоката на световната политика. Те са яхнали гребена на вълната на възраждащия се национализъм и културни и териториални конфликти, които може да се окажат твърде силни, за да бъдат отблъснати от утвърждаването на либералните ценности и американското лидерство от страна на Байдън.

Дори в самите Щати победата на Байдън не е отгърнала окончателно страницата на авторитарната политика. Доналд Тръмп се справи достатъчно добре на президентските избори през 2020 г. и веднага се заговори, че ще се кандидатира отново за президентския пост през 2024 г. Дори Тръмп да се отдръпне от голямата политика, бъдещи пре-

тенденти от Републиканската партия вероятно ще възприемат политическата формула, която той откри.

Китайските националисти често представят Байдън като стар, слаб лидер, управляващ една Америка, изправена пред необратим упадък. Обратно на това, Китай представя себе си като възходяща сила, управлявана от силен и жизнен лидер. В нововъзникващия световен ред президентът на Китай* може скоро да оспори титлата, която обикновено се присъжда на президента на Съединените щати – „най-могъщия човек в света“.

Основното предизвикателство за Байдън като президент ще бъде да демонстрира жизнеспособността на либералната демокрация както у дома, така и в чужбина. Ако той се провали, управлението на Байдън може да се окаже просто преход към Епохата на автократите.

Ако политическите либерали спечелят битката с авторитарната политика, те трябва да разберат с какво си имат работа. В тази книга се прави опит да бъде отговорено на три централни въпроса за Епохата на автократите. Кога започна тази тенденция? Какви са основните ѝ характеристики? И защо се случи?

На 31 декември 1999 г. Владимир Путин дойде на власт в Русия. Той предстоеше да стане важен символ и дори вдъхновение за ново поколение бъдещи авторитарни политици, които се възхищават на национализма, на неговата дързост, на готовността му да използва насилие и на презрението му към „политическата коректност“.

Но в първите години от идването си на власт Путин се стремеше да бъде възприеман като надежден партньор в установен световен ред. Когато Бил Клинтън се срещна с него в Кремъл през юни 2000 г., американският президент нарече руския си колега „напълно способен да изгради благоденстваща, силна Русия, като едновременно с това запази свободата, плурализма и върховенството на закона“³. На първата си среща с Джордж У. Буш през 2001 г. Путин впечатли президента на САЩ, който отбеляза: „Получи се много добър диалог. Успях да усетя душата му“.

* Официалното название на поста е „председател на Китайската народна република“, но се среща в медиите и научната литература на български и като президент. – Бел. прев.

Путин за пръв път се показва наистина като враг на ръководения от САЩ световен ред с речта си в Мюнхен през 2007 г., когато заклейми Америка. Тя бе последвана от руското военно нападение срещу съседна Грузия през 2008 година. От този момент нататък бомбастичният и агресивен политически стил на Путин изглеждаше неестествен в сравнение с предпазливия прагматизъм на другите ключови световни лидери по онова време: Барак Обама в САЩ, Ангела Меркел в Германия и Ху Дзинтао в Китай. Меркел отхвърли Путин като лидер, който използва средства от XIX век за решаване на проблеми от XXI век⁴. Вместо да бъде анахронизъм обаче, Путин беше предвестник на предстоящи събития. В символичен смисъл той пое властта в зората на XXI век.

През 2003 г., три години след като Путин взе властта в Русия, Реджеп Тайип Ердоган стана министър-председател на Турция. Както при Путин, възприемането на авторитарния стил от страна на Ердоган отне известно време. Първоначално хвален повсеместно от Запада като либерален реформатор, Ердоган стана все по-автократичен през двете си десетилетия на власт – с вкарване на журналисти и политически съперници в затвора, чистки в армията, съдилищата и държавната администрация. Той си издигна масивен дворец в Анкара и възприе параноичен и конспиративен светоглед.

И Русия, и Турция са големи страни с достатъчно големи икономики, за да се квалифицират за членство в Г-20. Но те вече не са суперсили. Така че моментът, в който Епохата на автократите се утвърди като световно явление, отговаря най-точно на 2012 г. – годината, в която Си Дзинпин взе властта в Китай.

През десетилетията след смъртта на Мао Дзедун през 1976 г. Китайската комунистическа партия предпазливо се насочи към по-колективен стил на ръководство. Но въпреки че сега Китай е неузнаваемо по-богата и по-усъвършенствана страна, отколкото е била в епохата на Мао, председателят Си явно изпитва носталгия по някои от маоистките теми на своята младост. Под негово ръководство партийната пропагандна машина започна да създава култ към личността на *Xi dada* (Чичо Си). Преходът към авторитарно ръководство беше

затвърден, когато през 2018 г. бяха премахнати ограниченията за президентските мандати – което потенциално позволи на Си да управлява до живот.

Другата нововъзникваща суперсила на Азия, Индия, следва подобен път през 2014 г. с избирането на Нарендра Моди, лидер на хиндуистката националистическа партия „Бхаратия Джаната“ (ПБД). Като опозиционен лидер Моди бе достатъчно спорна личност, за да му бъде наложена забрана да влиза в САЩ от опасения заради ролята му в антимиюсюлмански погром в родния му щат Гуджарат през 2002 година. Като лидер на Индия той се позиционира като човека, който се опълчва на враговете на страната у дома и в чужбина. Готовността му да бомбардира предполагаеми бази на терористи в Пакистан през 2019 г. развълнува много индийци и създаде предпоставки за успешна предизборна кампания за преизбиране, в която Моди увери избирателите: „Когато гласувате за Лотоса [символа на неговата партия], вие не натискате бутон, а натискате спусъка, за да стреляте в гърдите на терористите“.

През 2015 г. авторитарният стил направи и важен пробив вътре в Европейския съюз, който се представя като клуб на либералните демокрации. През тази година Виктор Орбан, все по-авторитарният министър-председател на Унгария, се превърна в герой за популистката десница на Запад, като оглави кампанията за спиране на пристигането на бежанци и мигранти от Близкия изток. През същата година „Право и справедливост“, популистка дясна партия, ръководена от Ярослав Качински, спечели както президентските, така и парламентарните избори в Полша.

Кризата с мигрантите в Европа послужи и като фон за референдума за Брекзит във Великобритания през юни 2016 година. Кампанията за напускане на ЕС, водена от Борис Джонсън, се възползва от страха от миюсюлманската имиграция, твърдейки невярно, че Турция е на път да се присъедини към ЕС и ще залее Великобритания с нови мигранти. Избраният от брекзитърите лозунг „Да си върнем контрола“ беше силен фактор за спечелване на гласовете, който доведе кампанията до изненадваща победа. Стив Банън, ръководител на кампанията на

Тръмп през 2016 г., по-късно заяви, че моментът, в който е разбрал, че Тръмп ще спечели президентския пост, е бил, когато Великобритания е гласувала за Брекзит.

Затова, когато Тръмп наистина спечели битката за Белия дом през ноември 2016 г., той беше – в известен смисъл – просто част от една установена глобална тенденция. Но уникалната икономическа и културна мощ на САЩ означаваше, че възходът на Тръмп е променил атмосферата в световната политика, като е засилил и легитимира авторитарния стил и е породил вълна от подражатели. Първото посещение на Тръмп в чужбина в качеството му на президент беше в Саудитска Арабия през май 2017 година. През същата година престолонаследникът принц Мохамед бин Салман стана фактическият лидер на тази страна – най-богатата и влиятелна арабска държава. Новият лидер бързо си изгради глобален имидж, който беше безпрецедентен за по-тайното и интровертно саудитско кралско семейство. МБС, както той стана известен, беше приветстван от някои на Запад като точно такъв авторитарен реформатор, от какъвто Саудитска Арабия се нуждае – докато убийството и разчленяването на журналиста дисидент Джамал Хашогджи не шокира западните фенове на престолонаследника. Когато на следващата среща на върха на Г-20 МБС беше прегърнат от смещия се Владимир Путин, гледката сякаш обобщаваше беззаконието и безнаказаността на Епохата на автократите.

Бразилия, най-голямата страна в Латинска Америка, се поддаде на изкушението на авторитарната политика през 2018 г. с избирането на Жаир Болсонаро за президент. „Тръмп на тропиците“, прекарал кариерата си в тъмната периферия на крайнодясната политика, излезе на светло и спечели изборите, след като възприе много от темите и лозунгите на тръмпизма – критикувайки „политическата коректност“, „глобализма“, „медиите за фалшиви новини“, природозащитните организации, като същевременно с това протегна ръка към притежателите на оръжия, евангелистите, фермерите и Държавата Израел.

Африка през 2018 г. сякаш предложи известно облекчение от настъпателния поход на авторитарната политика. Абий Ахмед, новият лидер на Етиопия – втората по население държава на континента, –

прикова вниманието на международната общност, като освободи политически затворници и сложи край на дългата война с Еритрея. През 2019 г. той беше удостоен с Нобелова награда за мир. Но следващата година етиопският лидер предприе военна кампания срещу бунтовниците в провинция Тигре, която доведе до хиляди жертви и обвинения във военни престъпления. Обръщането на Абий на 180 градуса породило опасения, че той ще бъде поредният световен лидер, когото Западът обявява за либерален реформатор, а след това се превръща в закоравял автократ.

Тенденцията западни коментатори първоначално да бъркат авторитарни лидери с либерални реформатори е нещо като установен модел. Когато Ердоган дойде първоначално на власт, той бе описан от в. „Ню Йорк Таймс“ като „ислямски политик, благоразположен към демократичния плурализъм“⁵. По подобен начин Никълъс Кристоф, колумнист на „Ню Йорк Таймс“, предсказа през 2013 г., че Си „ще даде тласък на икономическите реформи, а вероятно и на известно политическо облекчение“. Той изрази надежда, че при Си „тялото на Мао ще бъде изнесено от площад „Тянанмън“⁶. Две години по-късно Томас Фрийдман, друг влиятелен колумнист на „Ню Йорк Таймс“, представи престолонаследника принц Мохамед бин Салман като вятър на реформата, „натоварен с мисията да промени начина, по който е управлявана Саудитска Арабия“⁷. През 2017 г., когато зачестиха оплакванията, че МБС не зачита човешките права, Фрийдман сякаш отхвърли тези възражения, като написа, че: „Тук не се предлага съвършенство. Някой трябваше да свърши тази работа – да преведе Саудитска Арабия в XXI век“⁸.

А след това един британски колумнист приветства идването на власт на Нарендра Моди през 2014 г. със статия, озаглавена: „Индия се нуждае от тласък и Моди е риск, който си струва да бъде поет“. Кой беше той? Всъщност това бях аз. Описах също така възхода на индийския лидер от скромен продавач на чай до ръководител на страната като „вълнуващ“⁹. Днес, след като станах свидетел на безцеремонното отношение на Моди към гражданските права, бих избрал друга дума.

Ако погледнем назад към този списък от наивни прогнози и попарени надежди, е интересно да се запитаме защо западните коментатори постоянно грешат. В ретроспекция си мисля, че причината е в свръхувереността в силата на либералните политически и икономически идеи, породена от „победата“ в Студената война, и в пожелателното мислене. В резултат на това западниците, формиращи общественото мнение, бавно разбраха, че световната вълна се обръща срещу либерализма. Но към 2020 г., едно поколение след идването на Путин на власт, беше трудно да не се забележи какво се случва. Либералните ценности, като свободата на словото, независимите съдилища и правата на малцинствата, бяха подложени на атака по целия свят¹⁰.

Тази мрачна тенденция води до два допълнителни въпроса: какво представлява авторитарната политика и защо тя е във възход?

Аргументът, че живеем в Епохата на автократите, е отворен към едно очевидно възражение: действително ли е възможно да сравняваме демократично избрани лидери като Тръмп или Моди с неизбрани автократи като Си или МБС?

Такива сравнения трябва да се правят внимателно и с мярка, но смятам, че те са валидни – и дори жизненоважни. Авторитарните лидери, разгледани в тази книга, са част от един континуум. В единия край са безспорните автократи като лидерите на Китай и Саудитска Арабия. След това има личности по средата като Путин и Ердоган. Те са подчинени на някои от ограниченията на демокрацията – като избори и известна свобода на печата, но също така са в състояние да вкарват в затвора опонентите си и да управляват в продължение на десетилетия. След това има политици, които действат в условията на демокрация, но които проявяват презрение към демократичните норми и изглежда, имат намерение да ги разрушат: Тръмп, Орбан, Моди и Болсонаро са в края на този спектър.

Тази книга обаче няма за цел да бъде пътеводител на диктаторите по света. Докато обсъждам авторитарни лидери като Тръмп и Бенямин Нетаняху, съм изключил тирани като Ким Чен-ун и други жестоки лидери, например Александър Лукашенко в Беларус и Хун

Сен в Камбоджа. „Епохата на автократите“ описва възхода на ново поколение и вид националистически и популистски лидери, обединени от презрението си към либерализма и възприемането на нови методи авторитарно управление. От началото на XXI век явлението „автократ“ се установява в почти всички големи световни властови центрове: САЩ, Китай, Русия, Индия, ЕС и Латинска Америка. За разлика от тях, Хун Сен и Лукашенко контролират малки държави и са на власт още от 90-те; а династията Ким управлява Северна Корея от 1948 година. Тези трима лидери имат черти на автократи, но те не са от голямо значение за промяната на климата на световната политика през последните 20 години.

Някои британски читатели ще се учудят на включването на Борис Джонсън в състава на авторитарните лидери. Поддръжниците на бившия премиер и на Брекзит може да го сметнат за неоснователна обида. Но когато Джонсън най-накрая постигна амбицията си да стане премиер през 2019 г., той самият се представи като такава личност: като достатъчно корав, за да изкара Обединеното кралство от ЕС с всички възможни средства. Докато седеше на задните скамейки в парламента, Джонсън бе изгъкнал подхода на Доналд Тръмп към дипломатията като модел как трябва той да се справи с ЕС. Като министър-председател той предприе мерки, от които предшественичката му Тереза Мей се въздържаше, като например уволнението на висши членове на собствената му партия и разпускането на парламента, действие, което бързо беше обявено за незаконно. Доналд Тръмп заяви, че има роднинска връзка с Джонсън, като го нарече „Британския Тръмп“, а Джо Байдън се присъедини към него, като нарече Джонсън „физически и емоционален клонинг“ на Тръмп¹¹. Брекзит – каузата, защитавана от Джонсън, беше жизненоважен момент в ответната реакция срещу глобализирания либерализъм.

Една причина да се тревожим от демократично избраните автократи е именно защото тяхното поведение и реторика се припокриват толкова ясно с поведението на автократите. Поразително е, че хората с опит в истински автократични системи бяха сред първите, които алармираха за Доналд Тръмп. Особено руските изгнаници Гари Каспаров

и Маша Гесен ясно посочиха по какъв начин поведението на Тръмп напомня на това на Путин^{*12}. Но САЩ не са единствено отклонение в демократичния свят. Други политически системи, които би трябвало да се основават на институции, закони и политически партии, започнаха да издигат на власт хора като Модри, Болсонаро и Дутерте.

Имаше и движение към авторитарен модел в страни, които вече бяха авторитарни. Китай и Саудитска Арабия никога не са били демокрации, но преди Си и МБС тяхното ръководство бе по-колективно, съсредоточено около комунистическата партия и саудитското кралско семейство. През последните години обаче и двете страни преминаха към по-едноличен модел на управление.

В резултат на това международно движение към еднолична политика стана по-трудно да се поддържа ясното разграничение между авторитарния и демократичния свят. Традиционно президентите на САЩ правят ясно разграничение между „свободния свят“ (воден от САЩ) и недемократичните държави. Но Доналд Тръмп омаловажи това разграничение. Когато пред него бе изтъкнато през 2015 г., че президентът Путин (по адрес на когото той тъкмо се бе изказал хвалебствено) убива журналисти и политически опоненти, Тръмп отговори: „Мисля, че и нашата страна извършва много убийства“¹³. Като президент той направи следното разсъждение пред Боб Удуърд: „Много добре се разбираме с Ердоган... Колкото по-корави и зли са те, толкова по-добре се разбирам с тях“.

Вместо да защитава свободния печат като важна част от свободното общество, Тръмп прекарваше времето си в критикуване на „медията за фалшиви новини“. И вместо да възхвалява независимите съдилища и свободните избори в Америка, Тръмп заклеими съдиите като пристрастни, когато отсъждат против него, и опита да анулира резултатите от президентските избори през 2020 г., защото претендираше за извършени измами. Поведението и езикът на Тръмп бяха възприети от други лидери на демократични страни. Нетаняху в Из-

* За разлика от това, по време на Студената война съветските дисиденти обикновено отхвърляха твърденията на западните либерали, които виждаха паралели между СССР и САЩ. – Бел. авт.

раел и Болсонаро в Бразилия се оплакаха как „фалшивите новини“ и „дълбоката държава“ работят срещу тях. Когато Нетаняху загуби властта през 2021 г., той направи подобни на Тръмп твърдения, че е бил жертва на „най-голямата изборна измама... в историята на която и да било демокрация“.

Това заличаване на ясните линии между лидерството в демократичните и авторитарните системи е ключова цел на авторитарните лидери от десетилетия. В началото на дългото управление на Владимир Путин в Русия се срещнах с Дмитрий Песков в Кремъл. Скрийнсейвърът на компютъра на Песков бе серия от сменящи се цитати от Оруеловата „1984“ – „войната е мир“, „свободата е робство“ и т.н. Когато го попитах за извършените неотдавна репресивни действия на Путин, Песков отговори като че ли нещо от сорта на „Всички системи са несъвършени“. Реториката на Тръмп сякаш потвърждаваше тази отдавнашна позиция на Русия и Китай. Ето един американски президент, склонен да каже: ние също лъжем, ние също убиваме, нашите медии са менте, нашите избори са манипулирани, нашите съдилища са нечестни. Както казва историкът на Китай Рана Митър: „Антилибералният дискурс е полезен за Китай, тъй като прави по-лесно внушението, че няма фундаментална разлика между авторитарна и демократична държава... че това е въпрос на степен, а не на вид“¹⁴.

Описаните в тази книга авторитарни лидери не са еднакви. Но си приличат. И тези прилики са важни и показателни. Съществуват четири общи характеристики, които са характерни за стила на автократа: създаване на култ към личността; презрение към върховенството на закона; твърдението, че представлява истинските хора срещу елитите (известно още като популизъм); и политика, водена от страх и национализъм.

Авторитарните лидери искат да бъде гледано на тях като на необходимост. Целта им е да убедят народа, че само те могат да спасят страната. „Само аз мога да оправя това“, каза Тръмп на американците. Разграничението между държавата и лидера е ерозирало, което прави замяната на автократа с някой простосмъртен да изглежда опасно или немислимо. В идеалния случай хората им се възхищават заради техния морал и интелект.